

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 57

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 3 від 10.11.2022 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бігенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2022

© Міжнародний гуманітарний університет, 2022

МОВОЗНАЧСТВО

Васильєва К. П.,

викладач української мови та літератури

Відокремленого структурного підрозділу «Одеський технічний фаховий коледж
Одеського національного технологічного університету»

«ОДНОРИМКИ: СЛОВНИК ОМОНІМІВ ТА СХОЖОСЛОВІВ» – МОВОЗНАВЧО-ПОЕТИЧНИЙ СЛОВНИК ОЛЕКСИ РІЗНИКІВА

Анотація. У статті розглядається праця О. Різниківа «Одноримки: словник омонімів та схожословів», яка відрізняється від інших омонімічних словників оригінальним і творчим підходом автора, поетичністю поданого матеріалу. Одноримки – віршики-мініатюри з омонімічними римами, їх у словнику 3003.

Проаналізувавши словник омонімів та схожословів, було встановлено, що у ньому використані різні види омонімів, серед яких лексичні, омофони, омографи, омоформи.

Багато віршів-одноримок створюють своєрідні діади й тріади, у яких поєднуються різні види омонімів. Трапляються у словнику «словограї» – віршики зі схожими-співзвучними словами, у результаті поєднання яких виходили скоромовки, каламбури, дотепи, примовки, «нісенітели», побудовані на алітерації та какофонії. Наявні у словнику й омовірші або одновірші, у яких однакові склади, але поєднані інакше.

Словник омонімів та схожословів О. Різниківа можна вважати не тільки мовознавчою працею, а й збіркою оригінальних поетичних творів, адже більшість поезій побудовані на художній образності, з ритмічно організованим мовленням. Автор піклувався і про певний зміст одноримок, не зважаючи на обмеженість омонімічною римою, за змістовим наповненням і емоційним забарвленням вони досить різноманітні: повчальні, політичні, патріотичні, серйозні, гумористичні, іронічні, ліричні, мелодійні, ніжні й чуттєві.

Поетичність віршів-одноримок досягається завдяки вживанню художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, іронії), певній фоніці (алітерації, евфонії, какофонії), інтонації, ритму, образному зображенню, відповідній лексиці (вживання фразеологізмів, історизмів). Одноримність у таких віршах підсилює їх милозвучність, емоційність, виразність, створює ефект звукової цілісності.

Результати дослідження засвідчують, що словник О. Різниківа є унікальним у своєму роді, вартий уваги науковців, адже відкриває нові обрії як для науковців, так і для кожного українця, показує омонімію як таємниче, містичне і чарівне явище. Ця оригінальна мовознавчо-поетична праця може стати в нагоді як філологам, так і літературознавцям.

Ключові слова: омонімія, одноримки, омофони, омоформи, омографи.

Постановка проблеми. Явище омонімії впродовж багатьох років привертає до себе увагу українських і зарубіжних мовознавців, серед яких В. Виноградов, Л. Булаховський, В. Абаєв, Р. Будагов, О. Ахманова, Є. Галкіна-Федорук, І. Олійник, Л. Новиков, А. Критенко, Г. Муқан, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Л. Малаховський, Г. Кузьменко, В. Кононенко, Л. Солдатова, А. Головня та ін. Погляди на омонімію донині залишаються суперечливими, адже це складне й унікальне явище. Так, О. Реформатський, Л. Новиков, Л. Малаховський, О. Волох,

Ю. Карпенко, А. Коваль та інші вважають омонімію негативним явищем, що сповільнює й утруднює процес спілкування, стає на заваді розумінню змісту висловленого [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Не розглядають омонімію як негативне явище Р. Будагов, Л. Булаховський, Р. Османова, Ф. Маулер [8; 9; 10; 11]. Ф. Маулер стверджує, що омонімія сприяє компактності мовної системи, є засобом економії мовних ресурсів [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві кількість словників омонімів є незначною, серед них «Словник омонімів української мови» (1996) О. Демської, І. Кульчицького (зібрано понад 6 тисяч лексичних та лексико-граматичних омонімічних лексем, омографи та омофони відсутні), «Словник російсько-українських міжмовних омонімів» (1997) М. Кочергана (зіставлено характеристику семантики тих слів української та російської мов, що повністю або частково збігаються за формою, але відрізняються за змістом), «Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів» (2008) І. Кононенко, О. Співака (наведено лексичні та граматичні характеристики слів і фразеологізмів, що мають в обох мовах однакове або схоже звучання, але різне значення) [12; 13; 14].

Об'єктом нашого дослідження стала праця О. Різниківа «Одноримки: словник омонімів та схожословів», яка відрізняється від інших словників оригінальним і творчим підходом автора, поетичністю поданого матеріалу. Про його книгу писали М. Жулинський, Л. Ісаєнко, М. Черкасов та інші, але вона не ставала об'єктом спеціального дослідження і ще потребує гідного поцінування. Цим і зумовлена **актуальність нашої статті. Мета статті** – проаналізувати словник омонімів та схожословів, з'ясувати його значення у вивченні української мови, оцінити новаторство автора.

Виклад основного матеріалу. Про свою працю О. Різників пише, що це «словник омонімів та омонімічних форм – схожих слів, слів-близнят, слів «обоє рябоє» за вимовою та написанням, але відмінних за значенням» [15, с. 2], завданням автора було «подати українські слов'яки і атестувати їх як слова через організацію відповідного контексту» [15, с. 13]. Словом слов'як автор пропонує назвати матеріальну оболонку, ще не «оживлену» змістом.

Одноримки – віршики-мініатюри з омонімічними римами. Назву «одноримка» О. Різників вважає кращою, раціональнішою, зрозумілішою, ніж тавторима чи тавтологічна рима. І в «Словнику літературознавчих термінів» В. Лесина й О. Пулинця, і в «Літературознавчому словнику-довіднику» Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка тавтологічна рима – «римування одного і того самого слова, що не трактується як вада віршованого мовлення» [16, с. 409; 17, с. 655]. І Качуровський у праці «Фоніка» відрізняє риму «гомонімічну» від тав-

тологічної: «гомонімічна рима або рима гомонімів – це рима слів, що при різному значенні і незалежно від способу їх написання – однаково вимовляються» [18, с. 104]. До тавтологічної рими відносить слова на зразок: «Іван – Йван, ударив – вдарив», а також слова одного кореня з різними частками і приростками: «повний – неповний, заїхати – приїхати», сприймає таку риму як дефект у фонічній організації вірша» [18, с. 107].

У статті «Схожослови в українській літературі», яку О. Різників назвав спробою огляду, зазначає, що «дуже і дуже мало використовують поети наші омоніми та омоформи у традиційній поезії», деякі зустрічаємо у Т. Шевченка, Б. Глібова, Лесі Українки, Я. Славутича, Д. Загули, П. Тичини, М. Драй-Хмари, Ю. Клена, В. Стуса, М. Вінграновського, І. Драча, І. Світличного, І. Сокульського, І. Іова, П. Осадчука, А. Качана, Б. Кравціва, В. Мороза, Д. Шупти, О. Олійниківа, Н. Мовчан-Карпусь, А. Глушак, В. Дзюби, С. Конака, М. Суховерхового, В. Гараніна, Л. Костенко, Є. Плужника, В. Сосюри, Д. Павличка та інших. О. Різників наголошує, що «схожими, співзвучними словами поети наші користуються дуже вправно, охоче». Серед майстрів слова, які писали вірші з чудовими римами, називає архієпископа Теофана Прокоповича («нині – насдині, жертва – мертва, гладом – адом, родом – приходом, убо – сугубо, ложка – кожа»), ієромонаха Митрофана Довгалевського («прийде – превзойде, можливо – ізнеможє, ізбігне – не убігне, воїни ізбранні – іскусні во брані»), Івана Котляревського, який любляв гратися звуками (*поденькуєш, закишкаєш, з'язикаєш, зживотасяш, заземлюєш, зголодуєш; засердчить, закендюшишь, занурить, зачортить*) [15, с. 376-397].

У доробку поета й вченого емігранта Богдана Кравціва (1904–1975) є збірка «Тавтологіями (сентенції і сатири)», де вміщено 209 двовіршів з суцільним омонімічним римуванням: «Привикнув ти блудити серед бурі, / В погоду бачив тільки барви бурі»; «Вливається життя – за роком рік – / У ринь нестримних повноводних рік» [15, с. 395].

У словнику «Одноримки: словник омонімів та схожословів» О. Різників подає 3003 одноримки, під час своєї роботи автор користувався академічним одинадцятитомним «Словником української мови» (1970-1980), лексичні омоніми подає з цифровими позначками з цього словника, що допомагають відрізнити вірші з лексичними омонімами від віршів з полісемантичними словами, омоформами.

На думку О. Тараненка, «омоніми – слова чи їхні окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що за умови однакового звучання (чи написання) мають абсолютно різні значення (на відміну від полісемії)» [19, с. 454]. За визначенням А. Грищенко, омоніми – це слова, що звучать і пишуться однаково, але не мають нічого спільного у властивих їм значеннях [20, с. 136-137]. І. Ющук, Н. Грипас, О. Пономарів та інші зазначають, що омоніми – слова, які мають однакову звукову форму, але зовсім різні значення [21, с. 122; 22, с. 122; 23, с. 42].

За лексико-граматичними ознаками мовознавці виділяють лексичні, словотворчі, морфологічні, синтаксичні омоніми. Залежно від ступеня омонімічності лексичні омоніми поділяють на **повні**, що належать до однієї частини мови і однакові в усіх граматичних формах (*образ¹* – «зовнішній вигляд» і *образ²* – «ікона»; *моторний¹* – «швидкий» і *моторний²* – «пов'язаний із мотором»), і **неповні, часткові** (збіг лише в частині граматичних форм, напр.: *захід¹* «одна з чотирьох

сторін світу», *захід²* «дія для досягнення якоїсь мети», *захід³* «спуск небесного світила за обрій») [24, с. 199; 20, с. 141; 22, с. 123; 21, с. 186]. Серед неповних омонімів учені виділяють **омофони, омоформи й омографи**. Омоформи – мають однаковий звуковий склад тільки в певній граматичній формі: *шию* (від *шити*) і *шию* (від *шия*), *три* (числівник) – *три* (дієслово наказового способу). Омофони – при однаковій вимові мають різне написання: *біль* – *білля*, *гребі* – *гриби*, *Мороз* – *мороз*, за *шию* – *зашию*. Омографи – при однаковому написанні мають різну вимову, зокрема наголос: *за́мок* і *замо́к*, *дорóга* – *дорога́* [21, с. 186-187].

Словник О. Різників багатий на різні види омонімів, серед лексичних омонімів автор подає **іменники**: «*А тепер на екрані побачите кадри¹, / де зняте начальство, заслужені кадри²*; «*Качається по хвилі дика качка¹. / Хіба ж її морська злякає качка²?*»; «*Паровозів стрілась пара¹ – і змішалась їхня пара²*»; «*Гадаю в нього стане такту² / нас більше не збивати з такту¹*»; **прикметники**: «*Як почався місяць лютий², / вітер став холодний, лютий¹*»; «*Еней був парубок моторний... / Був човен в нього не моторний*»; «*В поезії багатство строфічне і тропічне² / нагадає розмаїття фауни тропічне¹*»; **дієслова**: «*Сльози нам очі усім заслали², / коли поета в Сибір заслали¹...*»; «*Він так хотів цих злиднів збутися¹, / та не судилось мріям збутися²*»; «*Даремно перед ворогом пасує – / йому поразка зовсім не пасує!*»; **дісприкметники**: «*Наші змії, неправильно запуцений¹, / упав за хату, в сад запуцений²*»; «*Тин залізний, із прутиків зварений¹, / хата чиста, постіль біла, борцик зварений²*»; досить оригінальними є одноримки з омонімічними **прислівниками, займенниками, службовими частинами мови та вигуками**:

ЯК
«*Наш зоопарк уже багатий, як³ сполучн.*
саванни Африки. Є зебра, зубр і як¹...» іменник
Учений, це почувши, крикнє: «Як⁴?
У вас є як?! Дістали його як?»» частка
прислівник
[15, с. 373].

Є одноримки з багатьма лексичними значеннями, серед них:

СТАН
Ні душевний твій стан³, ні тоненький твій стан¹
не пасують заводу, де твій заготовочний стан.⁴
Кинь завод! Йди-но ліпше у тракторний стан²,
в своє рідне село, у селянський свій стан³ [15, с. 302].

Нааявні в словнику лексичні омоніми певного слова в різних формах, з різними словозмінами. Наприклад, є одноримки зі словами *коса*, *косі*, *кіс*, *кіска*, *косіти*, *косілося*, *косяться*.

Окрім омонімічних слів у словнику іноді трапляються одноримки з полісемантичними словами, значення яких, на відміну від омонімічних, певним чином пов'язане з первинним, є похідним від нього: «*Від захвату засяв Гриця вид: / який чудовий із Говерли вид!*»; «*Спортсмен уміє веслами гребти, / а чи спроможний граблями гребти?*»; «*Поки я дрова колол, / цвях у чоботі колол*»; «*Той рахує логарифм і корінь, / інший добува женьшиєна корінь*»; «*Ого! Нічого собі! – / сказав я сам собі*»; «*Гриз він науку ступінь за ступенем... / Труд увінчавсь кандидатським ступенем*» тощо.

Численими в словнику є одноримки-дистихи з омоформами: «*Всю перерву до дзвінка / пісня линула дзвінка*»; «*Надію маю. Так і дію – / вже написав четверту дію*»; «*Оцей великий і красивий міст / єднає центри двох чудових міст*»; «*Повз тин,*

повз хату і повз клуб / поволі чорнючого диму повз клуб» тощо. Значно виділяються одноримки-терцети, що поєднують три омонімічних слова різних форм: «Ой дівчино моя мила! / Чи ти очі рано мила? / Чи не мала, може, мила?».

Подає О. Різників у словнику омофони («До бурі звернувшись, скажи: буре, вій! / І зразу ж почнетесь страшний буревій»; «З літ малих, відроду / вона відірвана від роду»; «Досить за носа водити! / Дай мені склянку води ти!»; «Ось вам водограй, / Грай, водо, грай!»; «Читав, вгризався в томи, / не знавши втоми»; «Ти сильний в тому, / що здужав втому»; «Спасибі за крила / Якими закрила»; «То впаде, а то полине / листя тополине»; «При всякій умові / кохаймось у мові» тощо) й омографи: «Гори стали вищати, голоси – вищати»; «Вража сила вража»; «У заводь невода заводь»; «Він смикнувся від образи: це не образи, це образі!»; «У русі опору знайшов собі опору»; «З давніх давен, із прапори / нас надихають прапори» тощо. Багато одноримок, у яких поєднуються різні види омонімів, своєрідні діади, серед них лексичні омоніми й омоформи («Кінь був красивий в галопі, в рисі. / Була жорстокість в очах у рисі. / Печаль лежала на кожній рисі»), лексичні омоніми й омографи («Парі держу – їм жити в парі!» – / кричав Сергій в гарячій парі»), омоформи й омофони («Ця опіка... Що мене він опіка – / мою душу, ніби жаром, опіка»). Є й тріади, серед яких омографи, омоформи, омофони («У дівчат Русі голівки русі / і чарівність є у кожнім русі»). Також наявні тріади з лексичними омонімами, омографами, омоформами:

КОСИ

Грицю вже не до коси²:
вплив човен з-за коси³,
в нім русявих дві коси¹.
Батько сердиться: «Коси!
В човна очі не коси!»
Ти що, не бачив русої коси?
На коси Ганни очі не косі!
Бери косу і до коси коси,
до тої он піщаної коси³.
Та не зламай, дивись мені, коси²!
Не надірви печінки, чи коси.
Але усе сьогодні докоси! [15, с. 166–167].

Омофони та омографи автор відділяв від лексичних омонімів та омоформ двома абзацами, назвав їх «словограями». Серед них трапляються схожі-співзвучні слова, у результаті поєднання яких виходили скоромовки, каламбури, дотепи, примовки, «нісенітели», побудовані на алітерації та какофонії: «Чи вірон ворону переворонить?»; «Гриш за шага не гриш»; «Йдеш довго ти / вздовж довготі»; «Йшов загін за гоном гін»; «За корали карали, за корали корили»; «Малá лама лама лама»; «Прикрій цю прикру прикрість»; «Ніжна сніжність ніжно сніжить»; «Судів без суддів, сидів без судів...»; «Тварини травлять трупи травин, / травини травлять трупи тварин»; «О, цей тиран тиранів тиранів! / Тирана – ти ранив?» тощо.

Ще однією «цікавинкою» в словнику є омовірки або одновірші – «ті самі склади, але вимовлені, згруповані інакше, ніж у попередньому рядочку» [15, с. 16]: «Яка була зустріч! / Яка була з уст річ!»; «Дума йти? / Думай ти!»; «Прояснилося: / про «я» снилося»; «Полюбили Музи канти. / Полю били музи-канти»; «Та чиє це життя? / Та чи є це життя?»; «За дуб іти – задубити»; «Погань бити – поганьбити!»; «Та, то / тато...»; «Тягу дав. / Тягу удав».

М. Жулинський пише про неймовірний талант О. Різників грати звуками: «Хто може в українській словесності зрівнятися із Вами в дивовижному дарі гри словами, гри звуками, гри омонімами, омонімічними формами». Наголошує, що «за цими «одноримками» годилося б дітей у школах навчати рідної мови. Навчати грою в словосхожості. Та й для дошкільнят, передусім для дошкільнят! – фонетична гра звуками була б розкішною забавою, приємною вправою для читання» [25, с. 4].

У частині одноримок наявні фразеологізми, які надають віршам емоційності, повчальності: «Якщо мама почне наставляти, / треба вуха, доню, наставляти»; «Поки будеш язик за зубами утримувати¹, / ми будемо тебе доглядати, утримувати²»; «Скажіть, чому лиха фунт¹? / Авжеж, не гривна і не фунт²»; «Щоранку робить сотні вправ – / статура – хоч у рамку вправ!»; «Хоч нема ні краплі клею, / я сиджу і дурня клею»; «Ну ми ж вернулись в рідний край – / то ж поклади плачеві край / і мені серденька не край!»; «Козацькій силі немає спину. / Хіба що всадять ножа у спину»; «Спочатку спали за собою мости, / а потім дорогу до слави мости!»; «Я родом з такого коліна, / що море по коліна»; «Петро не умів у долоні плескати / усім, хто умів язиками плескати» та інші.

Різноманітними в одноримках є змістове наповнення та інтонація: серед віршів-одноримок є повчальні, урочисті («Якщо я тебе не кличу – / не вір чужому кличу»; «Вперед, вперед! До світлої мети! / В ім'я мети з життя сміття мети!»; «Землю ори, своє плем'я плоди – / час надійде пожити плоди»; «Коли говориш – не ковтай склади, / один за одним до пуття склади!»; «Крізь ходи і виходи сміло ходи, / дивуються всі хай з пружної ходи»), ліричні, мелодійні, ніжні й чуттєві («Вздовж дівочих чорних брів / у очей безодню брів»; «Ти живеш он там, через долину, / я до тебе думкою долину»; «Ой моя ти руса косо, / чом глядять на тебе косо?»; «За літами минають літа. / Сивина вже в повітрі літа»; «У тім садочку рута-м'ята / ніким не топтана, не м'ята...»; «Синочок подався в світі. / Світи йому, сонцю, світи!»; «Ой мій гнучкий дівочий стане, / чи ж надовго тебе стане?»; «Ой бандурна моя струнко, / як натягнута ти струнко!»), сумні, навіть трагічні: «Заблукала і змерзлає оденька бджолина / пропаде і меду крапля й отрута бджолина»; «П'є Петро і ночі, й дні – / опинивсь на самім дні»; «Усе життя батьків «доїв» – / аж поки і самих доїв»; «Ворона каркас – все кар та кар, / про рокує прихід нових бід та кар»; «Як довго й голосно луна / війни минулої луна!»; «Через тебе, моя рано, / мушу я вмирати рано»; «Те – зле, те – погане, а в сумі / душа у печалі, у горі, у сумі»), іронічні («Характером – запеклий і безжалюгідний. / Ще добре хоч бездзобий і безжалюгідний»; «І навіть коли я підлогу мету, / не можу забути про світлу мету»; «Вперед, вперед! Ходім до цілі! / А чи дійдем здорові й цілі?»; «Змалечку на тебе, моя шиє, / хтось м'яке ярмо на виріст шиє»), є одноримки на патріотичну й політичну тематику («Сьогоднішня почесна варта / подяк, похвал і премій варта»; «Блискавичне фортеці захоплення / викликало в країні велике захоплення»; «При страшній економічній кризі / всі немов би на тоненькій кризі»; «Люди, що люблять народні пісні, / ніколи не будуть нудні і пісні»; «Народе, не мовчи, повстань! / Хоч сотні вже було повстань»), є гумористичні, жартівливі одноримки («Без окулярів нитку в голку вдів – / це, значить, може шастати до вдів»; «Дід у лупу лиш очима – луп! / Бо ніколи ще не бачив луп»; «Підійшов до квітки цан / і одразу квітку – цан!»).

Героєм багатьох (86) одноримок став Гриць, більшість із них жартівливі, іронічні: «*Батько Гриця добре випоров / за те, що той рукав сорочки випоров... / Гриць плаче гірко і далі поре, / а батько ремнем ще Гриця поре*»; «*Така судилась, певне, Грицю доля: / хто б не ділив – найменша в Гриця доля*»; «*Поки собачина куртку його драла, / Гриць на плечі ноги і чим-дуж дав драла*»; «*Із самої Африки Гриць тягнув і пер / цілий лантух страусових пер*»; «*Почесавши собі перенісся, / в Київ думкою Гриць перенісся*»; «*Відірвавшись від плугів і сох, / Гриць над книжкою скнів і сох*» тощо.

Контекст одноримок різноманітний, згадує О. Різників у своїх віршиках богів: Діонісія, Амура, Марса, Зевса, богиню Парку, Прометея, Ноя, князів Аскольда, Діра, Кия, княгиню Ольгу, князя Мала, українських ватажків Довбуша, Залізняка, Гонту, Махна, письменників П.Тичину, Т. Шевченка, Остапа Вишню, Д. Павличка, О. Блока, О. Пушкіна, Езопа, митців Сальвадора Далі, Бетховена, Ротару, а також Канта, Гітлера. Наводить у віршиках назви річок: Сейм, Синюха, Сула, Дніпро, Амазонка, Південний Буг, Дунай, Об, Донець.

Уподібнюючи слова за співзвучністю, О. Різників натякає на подібність людей один до одного, адже є люди з однаковими іменами, прізвищами, називає їх людьми-омонімами, і людей-близнюків також вважає омонімами [15, с. 7].

Л. Ісасенко говорить про «мовну шляхетність» Олексі Різників, підкреслює, що словник омонімів та схожослів – «поетичний», «цікавий словник з римованою формою, легкою до запам'ятовування і навчання», «перше у вітчизняній лексикографічній практиці впорядковане зібрання словником» [26, с. 3].

Поетичність віршів-одноримок досягається завдяки вживанню художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, іронії), певній фоніці (алітерації, евфонії, какофонії), інтонації, ритму, образному зображенню, відповідній лексиці (вживання фразеологізмів, історизмів). Одноримність у таких віршах підсилює їх милозвучність, емоційність, виразність, створює ефект звукової цілісності.

Багатство і красу нашої мови О. Різників передає у вірші «Чарування чаром»: «*Причаруй, чарівна чарівнице, / чарівним чаруванням чаринь. / Зачарований чарами / чар-очей чарівних, / очарований падаю / до чаруючих ніг...*» [15, с. 398].

О. Різників, намагаючись з'ясувати, звідки виникла його любов до схожих слів, припускає, що, може, ще з колиски, коли мати виспівує над дитям:

*Ой, котик волохатий, та оббіжи кругом хати,
Та упіймай мишку, та вкинь у колиску.*

Мишка буде шкряботить, Мишко буде реготить [15, с. 7].

У явищі омонімії О. Різників знаходить і чарівність, і немічність, вважає ідентичні слова, з одного боку, таємничими, загадковими, містичними, а з іншого – ненормальними, адже вони дивують, пантеличать, ошелешують: «омонімія – це ненормальність, хвороба» [15, с. 9]. У японській мові можливий лише 101 склад, через це окреме слово без контексту важко зрозуміти навіть японцям, багато слів мають по десятку значень: «Так, японське слово КА може означати: 1) плюс, 2) задовільно, 3) мало, 4) відділення, 5) заглибина, 6) комар, 7) урок, 8) запах, 9) питальна частка, 10) розділова частка (українські сполучники *чи, або...*)» [15, с. 12]. Схожа ситуація і в англійській мові: *fire* – 1) вогонь (полум'я), пожежа; 2) вогонь (збрійний), стрілянина; 3) звільнити з роботи кого; 4) стріляти (зі зброї); 5) обпалити, обпалювати (кераміку); *break* – 1) розбити що,

зламати (пошкодити); 2) розірвати (мотузку); 3) розбити, поламати що; 4) розбіяся (на шматки), лопнути, лопати, зламатися (на частини); 5) порушити (правила); 6) розміняти що, розмінювати що (гроші); 7) пауза, перерва.

О. Різників зазначає, що омоніми є в кожній мові, і «чим ця мова зношеніша, чим більше людей нею говорять, особливо іномовних, тим більше через п'ять-шість-сім століть буде в ній омонімів» [15, с. 8].

«Наукові співробітники сектору педагогічних досліджень ПНЦ Академії педагогічних наук України (керівник – академік А. М. Богуш) дійшли висновку, що в такій формі, де є не тільки ритмічний звукоряд, але й змістове зіставлення різних речей, та, нерідко, і яскрава образність, він може стати в пригоді не тільки письменникам, журналістам (як того прагнув автор), але і як посібник, скарбниця дидактичного матеріалу для вчителів-словесників, передусім для вихователів дошкільних навчальних закладів» [15, с. 4]. Л. Ісасенко, пишучи про талант поета-дослідника, відмічає: «Поет, якому слово служить творчим засобом, сам став на службу слову, використовуючи при цьому свій талант» [26, с. 3].

Висновки. Словник омонімів та схожослів О. Різників можна вважати не тільки мовознавчою працею, а й збіркою оригінальних поетичних творів, адже більшість поезій побудовані на художній образності, з ритмічно організованим мовленням. Автор піклувався і про певний зміст одноримок, не зважаючи на обмеженість омонімічною римою, за змістовим наповненням і емоційним забарвленням вони досить різноманітні: повчальні, політичні, патріотичні, серйозні, гумористичні, іронічні, ліричні, мелодійні, ніжні й чуттєві. Подібну працю могла створити людина з неймовірним чуттям і розумінням слова, з поетичним даром, неймовірною працьовитістю і бажанням досліджувати.

Словник О. Різників є унікальним у своєму роді, вартий уваги науковців, вчителів-словесників, потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Література:

1. Реформатский А. А. Введение в языковедение / под ред. В. А. Виноградова. М.: Аспект Пресс, 1998. 536 с.
2. Новиков Л. А. Семантика русского языка. М.: Высшая школа, 1983. 272 с.
3. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии. Л.: Наука, Ленинград. отделение, 1990. 238 с.
4. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоєпія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. С. 144–148.
5. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. К.: Академія, 2009. 336 с.
6. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. К., 1987. С. 31–37.
7. Доленко М. П., Дацюк І. І., Квашук А. Г., Поповський В. Д. Сучасна українська мов. К., 1974. 366 с.
8. Будагов Р. А. О так называемом «промежуточном звене» в смысле-вом развитии слов. *Сб. статей по языкознанию. Проф. МГУ В. В. Виноградову*. М., 1958. С. 73–85.
9. Булаховский Л. А. Об омонимии в славянских языках. *Вибрані праці: в 5 т. / Л. А. Булаховський*. К., 1978. Т. III. С. 320–329.
10. Османова Р. А. О явлении омонимии в лезгинском литературном языке. *Ученые записки Азербайджанского государственного университета*. Баку: Серия общественных наук, 1962. С. 57–64.
11. Маулер Ф. И. Грамматическая омонимия в современном английском языке / отв. ред. Т. А. Гуриев. Ростов-на-Дону, 1983. 136 с.

12. Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. Львів : Фенікс, 1996. 223 с.
13. Кочерган М. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. К. : Академія, 1997. 400 с.
14. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів. К.: Вища школа, 2008. 343 с.
15. Різниченко О. Одноримки : словник омонімів та схожословів. Одеса: Друк, 2001. 408 с.
16. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. 3-тє вид. перероб. і доп. К.: Радянська школа. 1971. 485 с.
17. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. 2-ге вид. Київ : Академія, 2007. 752 с.
18. Качуровський І. Фоніка. Мюнхен : Український вільний університет, 1984. 208 с.
19. Тараненко О. О. Омоніми. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. 3-тє вид., випр. і доп. К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 454–455.
20. Грищенко А. П. Омонімія. *Сучасна українська літературна мова : підручник* / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид., допов. К. : Вища шк., 2002. С. 136–142.
21. Юшук І. П. Українська мова. К. : Либідь, 2005. 640 с.
22. Грипас Н. Я. Омоніми. *Сучасна українська літературна мова : підручник* / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. К. : Вища шк., 2009. С. 122–124.
23. Пономарів О. Д. Омоніми. *Сучасна українська мова: підручник* / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономарева. 2-ге вид., перероб. К. : Либідь, 2001. С. 42–46.
24. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. К. : Академія, 2004. 368 с.
25. Жулинський М. Дорогий друже Олексю! Лист академіка Миколи Жулинського до дисидента Олекси Різникова. *Літературна Україна*. 2020. 1 лют. (№ 3/4). С. 4.
26. Ісаєнко Л. «Схожослови» Олекси Різниченка. *Веч. Одеса*. 2003. 23 янв. (192 сходинки; № 42). С. 3.

Vasylieva K. «Onerhymes: a dictionary of homonyms and similar words» – the linguistic and poetic dictionary by Oleksa Riznykiv

Summary. The article examines the work by O. Riznykiv «Onerhymes: a dictionary of homonyms and homonyms», which differs from other homonym dictionaries due to the author's original and creative approach, by the poetic nature of the presented material. Onerhymes are miniature poems with homonymous rhymes. The dictionary includes 3003 examples of them.

After analyzing the dictionary of homonyms and similar words, it was established that it uses different types of homonyms, including lexical homonyms, homophones, homographs and homoforms.

Many onerhyme poems create peculiar dyads and triads in which different types of homonyms are combined. The dictionary gives «word plays» – rhymes with similar-consonant words, as a result of which combinations resulted in puns, witticisms, proverbs, «nonsenses», built on alliteration and cacophony. The dictionary also includes monograms that have the same syllables, but are combined differently.

The dictionary of homonyms and similar words by O. Riznykiv can be considered not only a linguistic work, but also a collection of original poetic rhymes, because most of them are built on artistic imagery, with rhythmically organized phrases.

The author also takes care of a certain content of the rhymes, regardless of the limitation of the homonymous rhyme, they are quite diverse in content and emotional color: instructive, political, patriotic, serious, humorous, ironic, lyrical, melodic, sweet and sensual.

The poetic nature of monogram rhymes is achieved through the use of artistic means (epithets, comparison, metaphors, irony), certain phonics (alliteration, euphony, cacophony), intonation, rhythm, imagery, appropriate lexical unit (use of idioms, historicisms). Monotony in such poems enhances their melodiousness, emotionality, expressiveness, creates the effect of sound integrity.

The results of the study prove that the dictionary by O. Riznykiv is unique in its kind and it is worth paying attention to as it opens new horizons for both scientists and Ukrainian citizens, shows homonymy as a mysterious, mystical and magical phenomenon. This original linguistic and poetic work can be useful for linguists and literary scholars.

Key words: homonymy, homonyms, homophones, homoforms, homographs.